

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 1	Стр. 67-83	Ниш	јануар - март	2012.
----	----------	-------	------------	-----	---------------	-------

UDK 305-055.2:32-055.2

Прегледни рад

Примљено: 19.06.2009.

Лилијана Чичкарић
Институт друштвених наука
Центар за социолошка истраживања
Београд

РОДНА РАВНОПРАВНОСТ КАО НЕОПХОДАН УСЛОВ ПРЕДСТАВНИЧКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ*

Апстракт

Текст се базира на критичком прегледу постојеће литературе у области политичке партиципације и репрезентације жена у демократским институцијама и процедурама у савременом друштву. Затим се на основу релевантних статистичких показатеља даје пресек стања у земљама Европске уније у погледу учешћа жена у извршној, законодавној и судској власти. Посебно се разматрају препреке са којима се оне суочавају приликом кандидатуре за политичку функцију и уласка у политички арену. Узимају се у обзир само политички фактори, који попут, врсте и структуре изборног система, броја партија у скупштини и њихове идеолошке различитости, броја кандидата по изборним местима, номинације кандидата за политичку функцију, пресудно утичу на могућност уласка жена у политички живот. Политика родне једнакости Европске уније је последњих година постигла значајан успех у правцу веће и равномерне заступљености жена у свим сферама јавног живота. Међутим, жене још увек не партиципирају у довољном броју у институцијама управљања и одлучивања у економији и политици. Пука бројчана, дескриптивна присутност жена у политичким институцијама је један од неопходних али не и довољан услов за повећање њихове политичке моћи.

Кључне речи: жене, политика, партиципација, репрезентација, родна равноправност

lcickaric@idn.org.rs

* Текст је настао у току реализације пројекта „Развој српског друштва у савременом светским интегративним процесима: перспективе, алтернативе и импликације“, подржаног од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије (149020).

Учешће жена у политичкој арени је један од главних показатеља отворености и развијености демократских институција. Међутим, жене још увек мање партиципирају од мушкараца на свим нивоима законодавне, извршне и судске власти. У објашњењу такве ситуације мора се кренути најпре од структуралне, а затим о од културолошке димензије институционалне маргинализације жена и подзаступљености у руковођењу и одлучивању у свим сферама друштва.

МАРГИНАЛИЗАЦИЈА ЖЕНА У ПОЛИТИЦИ

У проучавању политичког статуса жена неопходно је разликовати микро и макро приступ. Макро модел се базира на различитим варијацијама патријархата и анализира утицај државе и друштва на формирање маскулиних норми које угрожавају промоцију и политички статус жена. Микро ниво се концентрише на недостатак ресурса и компетенција жена за бављење политиком и њихово искључивање из политичког живота. Могу се идентификовати два типа маргинализације жена у политици. Први је функционалан и тиче се хоризонталне поделе рада, која резултира малим бројем жена на представничким местима и у процесу одлучивања, односно, искључивањем жена од стране утицајнијих мушкараца. Жене су присутније у телима која се баве социјалним програмима, културом, образовањем, здравством и у администрацији, а мушкарци у финансијским, економским, транспортним, комуникационим и спољнополитичким ресорима. Други тип маргинализације је хијерархијски и следи „закон увећане диспропорције“ или надпросечног присуства образованих мушкараца бољег друштвеног статуса у вишим сферама политичког система (Putnam 1976). Овај феномен се манифестује као „гвоздени закон у политици“ који упућује на правило да тамо где моћ расте учешће жена опада и обрнуто.

Мушкарци и жене се разликују према приоритетима, стилу, вредностима, средствима и циљевима политичког деловања. Жене су у политици најактивније када је реч о женским питањима, родној равноправности, социјалним и комуналним темама, породичним проблемима, образовању и здрављу. У законодавству, жене су најактивније по питању породичног насиља, бриге о деци, породичног одсуства, репродуктивног здравља, образовања, запошљавања, једнаких плата и побољшања квалитета живота.

Лична амбиција и могућност жена да се политички кандидују зависе од великог броја социјалних, економских и политичких фактора. Политичка активност зависи од њиховог образовног, професионалног и социјалног статуса, затим, отворености и развијености демократских институција, утицаја женских организација и покрета и процене могућности у остваривању подршке у кандидатури за поли-

тичку функцију. Теорије социјализације указују на значај традиционалних схватања, предрасуда о жени и односу јавног и приватног, које утичу не само на одлуку жена да се кандидују већ и на партијске колеге, лидере, медије и спонзоре да прихвате жене кандидате. Негативан однос према кандидовању жена за политичке функције је највећа психолошка баријера, која утиче на губитак самопоуздања и жеље за напредовањем и опадање лидерских амбиција. Резултати једне новије опсежне емпиријске студије о родној дискриминацији у политичком животу у Америци потврђују да персоналне карактеристике имају значајан, можда чак и пресудан утицај на одлуку жена да уђу у политику. Породична социјализација и прихватање одређених родних улога креирају специфичан амбијент који не погодује женама да се упусте у трку за одређену политичку функцију (Lawless and Fox 2007, 11).

И на основу истраживања Интерпарламентарне уније о препрекама са којима се жене суочавају при уласку у политику, утврђено је да су на првом месту приватне обавезе у кући и породици, потом, предрасуде о месту жена у друштву, затим недостатак подршке породице, недостатак самопоуздања и недостатак финансијских средстава (Inter-Parliamentary Union 2008). Следе недостатак подршке политичке партије, недостатак искуства у јавном деловању, изостанак подршке изборног тела и других жена у политици, и на крају, неинформисаност, корупција, религијски и безбедносни разлози.

Хегемонистички облик маскулинитета¹ присутан у свим државним институцијама и у свим демократским процедурама, изборном систему, политичкој култури и медијама, утиче на одсуство жена на свим нивоима политичке репрезентације и партиципације. Један од одговора је у начину на који политичке партије регрутују жене као изборне кандидате. Директна дискриминација се манифестује тако што се мушкарци међусобно умрежавају и искључују жене из политичких канала, чиме се доводи у питање круцијалан предуслов за њихову политичку кандидатуру. Индиректна дискриминација се, пак, огледа у погрешној перцепцији или заблуди да је жена мање способна од мушкарца да обавља водеће политичке функције. У једном новијем емпиријском истраживању је установљено да међу по-

¹ Концепт „хегемонистичког маскулинитета“ се повезује са доминантним културним обрасцем који укључује политичко, економско и психолошко потчињавање и подређивање друштвених група или појединаца у савременом патријархалном друштву (Connell 2002:60). Категорије феминитета и маскулинитета су друштвено конструисане. Поједини аутори тврде да постоји тесна спрега између „хегемонистичког маскулинитета“ и „наглашеног феминитета“ (Connell 2002:61). Деца се већ у породици социјализују за друштвене улоге у којима младе жене уче да прихватају конзервативне андроцентричне симболичке представе, при чему се маскулинитет везује за доминацију и агресију, а феминитет за потчињеност.

литичарима у Србији влада мишљење да се жене системски обесхрабрују да уђу у политику, да су недовољно агресивне, немају самопоуздања и довољно подршке и утицаја у политичким структурама (Вуковић 2009, 55-60). Тиме је још једном потврђено да ове системске препреке код жена стварају аверзију и тешко премостиву дистанцу према активном бављењу политиком.

За бољу репрезентацију жена у институцијама потребна је сложена и вишедимензионална стратегија. Она пре свега подразумева подстицање номинације жена за кандидатуру на политичке функције од стране партија. Затим, мрежу подршке других политичарки и менторство старијих активисткиња. Потом, мноштво процедуралних парламентарних механизма, међу којима је и парламентарна комисија за женска питања и квотни систем, путем којих се интереси и потребе жена могу успешно представити. Досадашње искуство у демократским земљама Европске уније сугерише да су регионалне и локалне институције отвореније према женским кандидатима, јер су њихови интереси чешће концентрисани на теме блиске ужој заједници и окружењу у коме живе, односно на проблеме који окупирају пажњу женске популације (квалитет становања, социјална брига о старима, дечија заштита, уређење животне околине) (Norris, Lovenduski 1993). Облици директне, непосредне демократије, референдуми, грађанске иницијативе, петиције, протести, такође су родно флексибилнији механизми у политичком процесу, јер се жене лакше одлучују да учествују у неформалним, ванинституционалним или алтернативним облицима политичког деловања (Norris, Lovenduski 1993; Matland 1998; Millard 2004).

ПРОБЛЕМИ ИНКЛУЗИВНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Многобројна истраживања су показала да су политички фактори, попут типа политичке културе, врсте и структуре изборног система, броја партија у скупштини и њихове идеолошке различитости, броја кандидата по изборним местима, значајни предиктори присуства жена у парламентарном животу (Lakeman 1976; Matland 2006). Већи број политичких партија повећава шансе жена да уђу у парламент, иако то само по себи не значи да ће оне бити и изабране. Важан степен на путу до места у политичкој хијерархији је партијска селекција. Номинација кандидата представља једну од круцијалних улога политичких организација и зависи од типа организације, као и од степена централизованости процеса регрутације. За поједине истраживаче из англосаксонског окружења то је кључни моменат за улазак жена у политичку арену кроз директан избор од стране гласачког тела (Norris and Lovenduski 1993). Искуство је показало да, ако је кандидат квалитетан, бирачи не врше родну дискриминацију. Међутим, проблем је у томе што мали број жена уопште дође до тог стадијума да се кандидује и да буде биран на неку политичку функцију.

Лево и социјалистички оријентисане партије су склоније да подрже кандидатуру жена за политичку функцију него десне и конзервативне. Разлика између ауторитарних и бирократизованих система управљања, значајно утиче на избор жена кандидата. У бирократизованим организацијама правила су детаљна, експлицитна, стандардизована и морају се поштовати. Ауторитет је заснован на принципима владавине закона. У ауторитарним, пак, правила нису јасна и не поштују се доследно. Ауторитет је заснован на традиционалном или харизматском вођству и лојалност је пресудна. На примеру изборног система у Сједињеним Америчким Државама препознајемо бирократизовани модел где је спектар могућности партијских чланова да се кандидују широк, а самим тим је и могућност појаве жена кандидата већа (попут Хилари Клинтон (Hillary Clinton) у кампањи Демократске странке за председничку номинацију 2008. године). Сличан модел налазимо и у политичком систему Немачке, где је Ангела Меркел изабрана за председницу владе. У лидерским партијама које су под контролом својих вођа, кандидати бивају обично сами лидери или неко кога они изаберу. Могућност да жена буде кандидат је веома мала.²

Што је изборна листа краћа, теже је укључити све друштвене групе, а поновно кандидовање истих и одузимање могућности новим кандидатима да уђу у изборну утакмицу, такође умањује шансе женама да се укључе у политичку борбу. У развијеним демократијама и пропорционалним изборним системима са затвореним листама већина гласа за кандидата одређене партије, а не за појединца. У таквим случајевима гласачи воде рачуна о партијским, а не родним интересима. Међутим, дешава се да у таквим системима гласачи препуштају страначким врховима избор кандидата, што се често завршава без присуства жена и чиме се у крајњој линији изневерава идеал народног суверенитета који лежи у основи демократије. Ово су само неке од бројних карактеристика политичког система које одређују учешће жена у политици.

На основу великог броја изборних турнуса у европским земљама после II светског рата, показало се да су жене увек имале предност у пропорционалним системима. Статистички подаци документују да је дупло више жена бирано у парламенте посредством про-

² Дешавало се да жене бивају или вође странака, попут Маргарет Тачер (Margareth Thatcher) или да се истакну за кандидаткиње, као Кристина Фернандес де Кирхнер (Cristina Fernández de Kirchner) у Аргентини, али су то изузеци. Увид у статистику Уједињених нација и Интерпарламентарне уније о броју жена на водећим местима у руковођењу и одлучивању у скоро свим државама у свету 2008 године, потврђује да су жене у 4,7% случајева биле изабране за председнице држава, у 4,2% за председнице влада и у 10% за председнице парламената, и то по правилу, када су кандидоване од стране бирократизованих, а не ауторитарно устројених политичких партија (Women in Politics 2008).

порционалног изборног система (20%), него путем већинског (10%), док је код комбинованих тај проценат око 14% (Norris 2006, 201). Пропорционални системи пружају веће могућности како за номинацију, тако и за промоцију. Када је реч о руководећим и управљачким позицијама, жене данас заузимају мање од десетине министарских и једне петине подминистарских места у свету или 14,3%. Ако се погледа хронолошки од 1945. до 2006. године, број жена на местима председница држава или влада, или министарским местима није значајно порастао. Међутим, број жена у парламентима широм света је порастао, и то од 3% 1945. до 16,5% 2006. године (Inter-Parliamentary Union /IPU/ 2006). Посебно је питање да ли посланичке функције треба сматрати мање политички значајним, посебно у друштвима у којима парламент нема велику тежину, значај, моћ и утицај.

Ефикасност система изборних родних квота, као једног од најважнијих механизма за промоцију жена у политичком животу, зависи од многих фактора. Најважнија питања која се овде јављају су: како се систем спроводи у пракси, колики је ниво квоте и да ли је одређен законом, каква су партијска правила која регулишу редослед женских и мушких кандидата, да ли су листе затворене или отворене, колика је обласна магнитуда и поверење партијског чланства? У већини земаља механизам квота је ефикасан, поготово када се примењује у масовним бирократизованим партијама где се поштују правила (Велика Британија, скандинавске земље, Белгија, Аргентина) (Dahlerup 2006). У неким земљама квоте нису донеле значајне помаке у броју жена у националним парламентима (Мексико, Француска). Према глобалној бази података о квотама из 2005. године, 181 партија у 58 земаља користи родне квоте за кандидате на парламентарним изборима. Међу европским партијама које користе квоте, у просеку око 33% жена је изабрано за представнике, док у онима које немају квоте, само је 18% жена ушло у парламент. Родне квоте још увек нису прихваћене као тренд у источноевропским земљама. Тамо где су прихваћене без одговарајућег закона нису дале очекиване ефекте (Словенија, Македонија, Мађарска) (Мршевић 2007, 59).

Политичка партиципација и репрезентација су два различита проблема. Партиципација је неопходан, али не и довољан услов за репрезентацију. Међутим, репрезентација не произилази аутоматски из партиципације. Дobar пример је чињеница да су жене широм света учествовале у политичким и друштвеним покретима у кризним временима, али након тога су се увек повлачиле из официјелне, институционалне политике и јавног живота. Повећање броја жена у парламенту на националном, регионалном и локалном нивоу јесте велики напредак, али то је само део решавања проблема. Увећање броја жена или квантитативна репрезентација губи на значају уколико није истовремено и супстанцијална, односно ако се женски интереси не препознају и не уважавају. Неопходно је да жене у представ-

ничкој демократији буду ангажоване у свим телима где се доносе значајне одлуке и где ће њихове потребе суштински бити узете у обзир. Досадашње искуство показује да специфичне циљане кампање могу бити ефикасне у охрабривању жена да се политички ангажују, у стварању притиска којим би се приморале партије да их кандидују и коначно, у подстицању опште популације да гласа за њих на изборима. Међутим, уколико пораст учешћа жена у парламенту не прати и пораст партиципације на руководећим местима у политичком одлучивању, те у управним одборима великих компанија, онда се не може говорити о суштинском помаку у побољшању положаја жена у савременом друштву.

ИНТЕГРАТИВНИ ПРИСТУП РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ

У последњих двадесет година значајни процеси глобализације, регионализације, приватизације и промене *welfare* режима, утицали су и на трансформацију политике родне равноправности Европске уније (ЕУ). Као „наднационална“ економска и политичка творевина она утиче на обликовање националних политика свих 27 држава чланица, али истовремено трпи утицај тих земаља. Последица тог интерактивног дејства је помак са једнообразне ка сложенијој и вишедимензионалној политици родне једнакости, примењивој у различитим националним и социјалним контекстима (Нансоок 2007).

Европска унија је у последњој деценији постигла значајан успех у трансформацији родних режима својих чланица у правцу све веће једнакости и равномерне заступљености жена у свим сферама јавног живота. Међутим, жене још увек не учествују у довољном броју у институцијама управљања и одлучивања у економији и политици. Активно грађанство жена и заузимање високих руководећих позиција у јавним службама, на свим нивоима (локалном, регионалном, националном и европском), представља камен темељац побољшања квалитета живота и статуса жена у друштву. Разлози подзаступљености жена у одлучивању и управљању су структуралне природе и политика родне једнакости у тој области мора да обухвати читав спектар проблема, од породилског одсуства и бриге о деци, преко пословне и политичке културе, до структуре изборног система и функционисања политичких партија.

Још од споразума у Риму 1957. године до данас Европска унија је усвојила и развијала политику која комбинује статистичка истраживања и поуздане и упоредиве податке, редовно посматрајући и бележећи примере добре праксе. Од 1990. године Европска Комисија подржава размену информација и умрежавање свих актера у промоцији родне равноправности, кроз акционе програме заједница. Такав приступ укључује све земље чланице, регионалне и локалне власти, невладине организације и све друге релевантне друштвене партнере.

Интегрисање родног аспекта у јавну политику (*gender mainstreaming*), прихваћено је као стратегија за постизање родне равноправности која се више не третира као „женско“, већ као друштвено питање и потврђења је од стране Европске комисије Уговором у Амстердаму 1997. године. Уграђивање родног аспекта у политику поставља родну равноправност у центар доношења одлука, средњорочних планова, програма буџета, институционалних структура и поступака. Оно обухвата уграђивање перцепција, искустава, знања и интереса, како жена, тако и мушкараца у процесу уобличавања политика, планирања и одлучивања.

ЕУ спроводи политику родне равноправност паралелно кроз правни и институционални оквир, увођењем антидискриминационих мера и интеграцијом родне једнакости у све институције. Динамика цивилног друштва је такође значајан фактор у обликовању политике, као и увођење механизма попут Европског института за родну једнакост који је успостављен уз подршку Европске комисије. Мере које ЕУ предузима и које сугерише да се примењују у националним стратегијама, посебно нових чланица, укључују четири најважније димензије:

- Обезбеђење квалитетних послова за економску самосталност жена
- Обезбеђење квалитетних услуга за радно и приватно окружење жена
- Рад на смањењу стереотипа и предрасуда о женама
- Увођење институционалних механизма за већу партиципацију жена у извршној, законодавној и судској власти.

Концепт политичке репрезентације подразумева да парламенти одражавају социјалну, класну, родну, етничку, религијску и лингвистичку структуру изборног тела. Међутим квалитет репрезентације варира под утицајем бројних фактора, од којих су најважнији: врста изборног система, тип партијске организације, политичка култура и развијеност правног и институционалног оквира. Из тог ракурса посматрано, проширење ЕУ на 27 земаља, различитог економског и политичког устројства, довело је до значајних промена и у квалитету и у квантитету политичке репрезентације жена, односно у њиховој дескриптивној и супстанцијалној заступљености. Процес европеизације родне политике није уједначен у свим чланицама и оне се разликују по степену развијености механизма за унапређење родне равноправности и према оствареним резултатима.

У свету 189 земаља има парламентарне системе, 73 су дводомни, што укупно износи 262 парламента. Мушкарци доминирају на председничким местима (232), док жене само у 30 домова заузимају лидерске позиције. Четири жене су председнице доњих домова парламената земаља ЕУ, Естоније, Мађарске, Холандије и Аустрије, а две су у горњим домовима, Холандије и Велике Британије (European Commission 2007).

Удео жена у парламентима земаља чланица ЕУ је порастао са 16% у 1997. години на 24% у 2007 (European Commission 2008). Још увек није постигнута критична маса од 30% неопходна да би жене оствариле значајнији утицај у политици. У свету, међу 20 земаља које су достигле критичну масу, осам је из ЕУ, Шведска, Холандија, Финска, Данска, Шпанија, Белгија, Немачка и Аустрија. Европски Парламент се такође придружио тој групи достигавши 31% у броју парламентарки, док је 1984. године било 17%. Међутим, у седам земаља ЕУ, међу којима су Чешка, Ирска, Словенија, Мађарска и Румунија, жене не достижу ни 15% од укупног броја парламентарца (види табелу 1).

Табела 1. Партиципација у националним парламентима чланица Европске уније 2007.

Земље	Жене (%)	Мушкарци (%)
ЕУ -27	23	77
Белгија	35	65
Бугарска	22	78
Чешка	15	85
Данска	37	63
Немачка	31	69
Естонија	22	78
Ирска	13	87
Грчка	14	86
Шпанија	37	63
Француска	13	87
Италија	17	83
Кипар	14	86
Латвија	19	81
Литванија	24	76
Луксенбург	25	75
Мађарска	11	89
Малта	9	91
Холандија	39	61
Аустрија	32	68
Пољска	20	80
Португалија	26	74
Румунија	11	89
Словенија	13	87
Словачка	19	81
Финска	42	58
Шведска	48	52
Велика Британија	20	80

Извор: European Commission 2008.

Највећа промена се десила у Белгији, где је удео жена у доњем дому парламента скочио са 12% 1997. на 35% у 2007. години. То је директни резултат позитивне интервенције државе, владе и парламента који су усвојили закон 2002. године који подржава родни паритет међу кандидатима на изборима и отворене листе, на којима прва два имена морају бити супротног пола. Интересантан је и случај Француске, где увођење квотног система за кандидовање на изборима 2000. године, није довело до значајних промена, јер се пропорција изабраних жена није повећала. Сматра се да је релативан неуспех квотног система у Француској последица већинског изборног система, за разлику од пропорционалног, који је на снази у свим земљама ЕУ у којима је достигнута критична маса од 30% жена у парламенту. У неким земљама, попут Белгије и Шпаније, квотни систем је у великој мери поспешао партиципацију жена и она сада достиже 37%.

Сличан образац се може препознати и када је реч о горњем дому националних парламената, где је удео жена порастао са 8% 1997. године на 19% 2007. Већи је пораст него у доњим домовима, али је и даље констатно нижи ниво репрезентације. Између земаља кандидата, Македоније, Турске и Хрватске, разлике су велике, и могу се објаснити, како културолошким факторима (религија, традиционализам, ауторитарност), тако и социјалистичким наслеђем које је у великој мери утицало да број жена у бившим југословенским републикама буде знатно већи. У Турској је 2006. године у парламент изабрано само 3% жена, у Хрватској 22%, а у Македонији 27,5% (European Commission 2008).

Савет Европе је идентификовао пропорционални изборни систем као један од главних стратешких механизма за повећање броја жена у законодавној власти. Према статистичким подацима о типу изборног система и полној структури, може се закључити да је број изабраних женских кандидата у свим европским земљама већи тамо где је у оптицају пропорционални систем са отвореним или затвореним изборним листама (види табелу 2).

Табела 2. Парламенти (једнодомни или доњи дом) чланица Савета Европе (%)

Изборни систем	Мушкарци	Жене
Већински - два изборна круга	81.5	18.5
Већински - један изборни круг	81.1	18.9
Пропорционални - затворене листе	80.8	19.2
Пропорционални - отворене листе	71.8	28.2
Полупропорционалан - затворене листе	77.6	22.4
Полупропорционалан - отворене листе	88.0	12.0

Извор: Council of Europe 2008.

Хронолошки преглед партиципације жена у Парламенту Европе од 1979. до 2006. године показује да се тај број скоро удвостручио, али да је највећи скок забележен деведесетих година прошлог века, око 10% (види табелу 3). После 2000. године број жена стагнира, али је достигнута критична маса од 30%. Највећи број жена кандидованих у Парламент Европе долази из Шведске (57%), Луксембурга, Холандије, Словеније и Француске (42,3%). Чак 15 земаља ЕУ је кандидовало више од 30% жена, међу којима предњаче првих 15 земаља чланица. Само Словенија, Мађарска, Словачка, Естонија и Литванија из постсоцијалистичке Европе задовољавају тај услов, док су Пољска, Италија и Чешка на зачелју по броју кандидаткиња.

Табела 3. Жене у Парламенту Европе од 1979. до 2006. године

Избори	Број места	%
1979	410	16.8
1984	518	16.4
1989	518	19.9
1994	567	25.9
1995	626	27.6
2000	626	31.0
2006	732	30.3

Извор: Inter-Parliamentary Union (IPU) 2006.

На регионалном нивоу, жене су заступљене са 30% у законодавној власти. Варијације међу земљама су значајне, од Француске и Шведске које имају и 48% до Словачке, Мађарске и Италије које су кандидовале свега 15% жена. Међу првих 15 земаља ЕУ забележен је значајан помак у партиципацији жена у регионалним скупштинама и он сада премашује критичку масу. Од 27% 1999. године учешће жена у регионалним парламентима у 2007. достиже 34%. Ако погледамо свих 27 земаља, просек је знатно више него у националним парламентима (30%).

Жене премашују 40% у регионалним скупштинама у Финској и Шпанији, али је њихово највеће учешће у Шведској и Француској (48%). Случај Француске је интересантан, јер она има свега 18% жена у националном парламенту. У питању су различити изборни системи. На националном нивоу већински није погодан за промоцију жена, док је на регионалном нивоу на снази мешовити систем, који је у употреби од 2004. године и који је резултирао успешним увођењем законодавства у промовисању родне једнакости на изборима. На другој страни скале су Италија, Чешка и Румунија са мање од 17% жена у регионалним скупштинама.

Мањи помаци забележени су и у обављању извршне власти.

Просечан број жена у кабинетима влада земаља ЕУ-15 је са 16% деведесетих година прошлог века порастао на 27,2% (види табелу 4). Овај пораст се дугује пре свега земљама као што су Немачка, Француска и Велика Британија, док је у другим државама број жена на министарским функцијама опао. У 27 земаља ЕУ од 2004. године, од када је доступна статистика, просек је порастао на 24%. Ако погледамо појединачно државе, Шпанија се једина са 41% приближила нордијским земљама, Шведској (46%), Норвешкој (53%) и Финској (60%) по броју жена у владама. С друге стране, кабинети Словачке, Грчке, Турске укључују само једну жену, а Румунија у влади нема чак ни једну жену. У осам од 27 земаља ЕУ је жена била председник владе, и то у Великој Британији, Португалији, Литванији (два пута), Француској, Пољској, Бугарској, Финској и Немачкој.

Табела 4. Жене у националним владама и у Европској Комисији 1994 - 2007. године (%)

	1994/1995.	1999.	2004.	2007.
Националне владе (ЕУ -15)	16.2	24.2	23.1	27.2
Националне владе (ЕУ-27)	/	/	20.4	24.1
Европска Комисија	5.6	25.0	28.0	29.6

Извор: European Commission 2007.

Партиципација жена у Европској Комисији бележи највећи скок, са 5,6% 1994/95. на 29,6% 2007. године. У више од 10 земаља ЕУ више од 30% жена је на министарским местима. Међутим, у Португалији, Грчкој, Румунији и Турској свега 10%. Интересантан је случај Шпаније, где је усвајањем Закона о једнакости 2007. године, успостављена регулатива да минимум 40% или максимум 60% изабраних кандидата мора бити истог пола. Ова квота није примењива и на кабинет владе, али по броју министарки Шпанија је у самом врху и добар је пример за успешну политику једнаких могућности. Румунија је супротан пример јер је једина земља која има владу састављену само од мушкараца.

У владама где су изабране, жене обично заузимају министарска места која укључују ресурсе социјалне политике, културе, спорта, здравства и екологије. У 2007. години више од половине министарских функција које обављају жене у владама земаља чланица ЕУ покривају ове области. Саветнике министара у око 22,6% случајеве чине жене, где предњаче Чешка, Словачка и Норвешка, а Србија има чак 43% жена на саветничким функцијама (Council of Europe 2008).

Највећи број градоначелница имају нордијске земље (до 30%).

Србија се може похвалити са 26.3%, као и Русија са 29.5%. Најмање жена на челним местима у градовима имају Словенија, Аустрија, Грчка и Немачка (Council of Europe 2008). Ако се упореде национални, регионални и локални нивои извршне власти међу свим земљама чланицама, највећи проценат жена је међу члановима регионалних скупштина и влада, док их је најмање на лидерским позицијама на сва три нивоа управљања. Нордијске земље имају највећи број жена изабраних на амбасадорске позиције у дипломатији (29%). Међутим, интересантно је да се Србија, као земља која још увек није чланица Европске уније, нашла на првом месту са 39,2%, чиме се једина приближила препорученој квоти од 40% од стране ЕУ. На местима генералног конзула Србија има чак 55% именованих жена (Council of Europe 2008).

У Европи су жене 2006. године учествовале са 44% на тржишту рада. Балтичке и нордијске земље имају највиши проценат женске радне снаге (50%), док медитеранске земље учествују са свега 26%, што је последица пре свега културолошких фактора (религија, традиционализам, конзервативизам). Удео жена у руководствама компанија је симболично порастао са 8% 2003. на 10% 2007. године. Највеће одсуство жена је приметно на највишим позицијама великих приватних компанија и ту се ситуација последњих година није битно мењала. Позитиван пример је Норвешка, где је влада предузела посебне мере у постизању паритета жена у управним одборима јавних и приватних компанија од 40%. За непримењивање ове мере предвиђене су санкције, те је такво законодавство резултирало повећањем броја жена у одборима на 34%. И у Шведској је ретко да жена буде на самом врху управљачких структура. У 2006. години од 291 компаније у ЕУ само у њих пет је жена била на директорској позицији. У 12 држава постсоцијалистичке Европе само 7% жена управља водећим компанијама. У Бугарској, Чешкој, Пољској и Словачкој тај проценат је 10%. Према подацима Европске мреже жена у професијама, жене у ЕУ заузимају 9% места у управним одборима, док је то у Северној Америци 14%, а у Канади 12%. Забрињава чињеница што тај број у Европи већ дуже време стагнира (European Commission 2007).

Свим Централним банкама у 27 земаља ЕУ управљају мушкарци. Највиша тела у Европској Централној банци укључују пет мушкараца на једну жену. Централне Банке Шведске и Норвешке су једине које имају и до три жене на највишим руководећим местима. У Чешкој, Немачкој, Грчкој, Италији, Португалији и Словенији, у највишим управљачким телима нема жена. У Европској централној банци, Европској инвестиционој банци и Европском инвестиционом фонду свега 16% жена је на значајним руководећим положајима (European Commission 2007).

Значајан прогрес остварен је у промоцији жена у државној администрацији земаља ЕУ, где оне тренутно заузимају 33% места на

водећим функцијама, за разлику од 1995. године када је то износило 17%. Међутим, партиципација жена није толико увећана у администрацији институција Европске уније (са 14% на 20%). Интересантно је да су првих шест земаља са највише жена на руководећим местима у јавном сектору (40%) нове чланице, Бугарска, Словенија, Латвија, Мађарска, Словачка и Пољска. С друге стране, у Белгији, Ирској и Немачкој мушкарци заузимају 85% тих позиција. Ово се добрим делом може објаснити социјалистичким наслеђем са којим су жене у новопрдруженим земљама ушле у политику, а које је подраумевало веће учешће жена на тржишту рада и на јавним функцијама.

Удео жена на руководећим местима првог и другог реда у три главне институције ЕУ – Европској Комисији, Савету Европе и Европском парламенту – са 14% 1999. порастао је на 20% у 2007. години. Све три организације су показале напредак у репрезентацији жена у одлучивању, али Савет (16%) и Комисија (18%) још знатно заостају за Парламентом (33%), што говори о још увек отежаном приступу који жене имају када је реч о најмоћнијим позицијама у руковођењу и одлучивању.

Судије у националним судовима земаља чланица су у 70% случајева мушкарци. У првих 15 земаља ЕУ само 18% судија су жене, што је нешто више од просека од 15% из 1999. године (види табелу 5).

Табела 5. Жене у националним судовима и у Европским судовима 1999 - 2007 (%)

	1999	2003	2007
Национални судови, ЕУ - 15	15.2	13.2	17.5
Национални судови, ЕУ - 27	/	18.5	30.4
Европски судови	7.7	/	21.0

Извор: European Commission 2007.

У земљама које су се касније придружиле ЕУ, посебно Мађарској, Латвији, Бугарској и Румунији, и до 50% судија у Врховним судовима су жене. И Србија, Црна Гора и Хрватска се придружују овом просеку. У Уставним судовима жене партиципирају са 20% на нивоу ЕУ, а највише их је у судовима Словеније, Чешке, Босне и Херцеговине и Хрватске. Овде се опет мора указати на утицај социјалистичког наслеђа на политички статус жена у новопрдруженим земљама источне Европе, али је по мом уверењу више реч о огромној стопи корупције и злоупотребе судске власти, губљењу угледа, значаја и утицаја ових институција у тим друштвима и коначно слабије плаћеним професијама. Примера ради, у Европском суду за људска права, само је 16 жена и 32 мушкарца на позицијама судија, док су председник и заменик председника суда мушкарци (Council of Europe 2008).

Родно управљање (*gender governance*) подразумева присуство жена на местима где се доносе значајне политичке одлуке. То укључује национално законодавство, извршна тела у политичким партијама, учешће у владама на министарском и председничком нивоу и судску власт. Жена има мало у органима одлучивања, а превише у државној администрацији где се одлуке спроводе. Ородњавање (*gendering*) институција не значи само ородњавање политичке елите, јер то се не може сматрати довољном претпоставком за спровођење политике родне једнакости. Ородњавање управљања треба схватити озбиљније од пуког постављања жена на више положаје у државном, приватном и услужном сектору, јер се тиме не гарантује да ће се поштовати једнака права у доношењу одлука. Ородњавање пре свега треба схватити као феминизацију политичког простора и институција, како би се глас жена боље чуо и како би њихови интереси, а пре свега потребе били реализовани кроз јавну политику.

Европско искуство показује да без повећања политичке партиципације жена није могуће замислити ни реформу јавне политике. Политичке реформе појединих европских земаља, попут Велике Британије или Шпаније, јасно показују колико оне олакшавају женама приступ политичким институцијама и пружају могућност да остваре већи утицај у процесу одлучивања и обрнуто, колико су те реформе настале као последица већег ангажовања жена у политичком животу и промене политичког дискурса и праксе. Мере афирмативне политике које већ дуже време примењују и политичке партије и државне институције у земљама ЕУ знатно унапређују положај жена, посебно у новим демократијама балканског региона и југоисточне Европе, где је потребно редефинисати „елитистички“ концепт политике, реформисати јавну политику и повећати супстанцијалну политичку репрезентацију и партиципацију жена.

ЛИТЕРАТУРА

- Connell, Bob. 2002. Hegemonic Masculinity, In Jackson, Stevi and Scott, Sue (eds) *Gender, A Sociological Reader*, London. New York: Routledge. pp.60-62.
- Council of Europe. 2008. *Sex-disaggregated statistics on the participation on women and men in political and public decision-making in Council of Europe member states*. The gender equality division directorate general of human rights and legal affairs <http://www.coe.int/equality>
- Dahlerup, Drude. 2006. Using quotas to increase women's political representation. In Karam, Azza and Ballington, Julie (eds) *Women in parliament. Beyond numbers*, pp.141–53. Stockholm: International IDEA. <http://www.idea.int>
- European Commission. 2007. *Women and men in decision-making. Analysis of the situation and trends*. Luxembourg: Directorate-general for employment, social affairs and equal opportunities. <http://ec.europa.eu>

- European Commission. 2008. *Report on equality between women and men*. Luxembourg: Directorate-general for employment, social affairs and equal opportunities.
- Hancock, Ange-Marie. 2007. When multiplication doesn't equal quick addition: Examining intersectionality as a research paradigm. *Perspectives on politics* 5: 63–79.
- Inter-Parliamentary Union (IPU). 2006. *Women in politics: 60 years in retrospect*. Geneva. <http://www.ipu.org>
- Inter-Parliamentary Union (IPU). 2008. *Equality in politics: A survey on women and men in parliaments*. Reports and Documents No. 54. Geneva.
- Lakeman, Enid. 1976. Electoral systems and women in parliament. *Parliamentarian* 56:159–62.
- Lawless, Jennifer and Richard Fox. 2007. *It takes a candidate, why women don't run for office*. Cambridge: Cambridge University press.
- Matland, Richard E. 1998. Enhancing Women's Political Participation: Legislative recruitment and Electoral Systems, Karam, A., Ballington, J. (eds.) *Women in Parliament. Beyond Numbers*. International IDEA, Stockholm.
- Matland, Richard E. 2006. Enhancing women's political participation: Legislative recruitment and electoral systems. In *Women in parliament. Beyond numbers*, edited by Azza Karam, and Julie Ballington, pp.93–110. Stockholm: International IDEA.
- Millard, Frances. 2004. *Elections, Parties, and Representation in Post-Communist Europe*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Мршевић, Зорица. 2007. Квота изборни систем као начин постизања дескриптивне и супстанцијалне парламентарне заступљености жена. *Социолошки преглед* 41(1):57–72.
- Norris, Pippa, and Joni Lovenduski. 1993. *Gender and party politics*. London: Sage.
- Norris, Pippa. 2006. The impact of electoral reform on women's representation. *Acta politica* (Special issue) 41:197–213.
- Putnam, Robert. 1976. *The comparative studies of political elites*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice hall.
- Вуковић, Ана. 2009. *Потиснуте или самопритајене? Жене у политици према мишљењу политичке елите у Србији*. Београд: Службени гласник.
- Women in Politics*. 2008. The United Nations Division for Advancement of Women and Inter-Parliamentary Union. Map N0.4/36 Rev.4. France: Imprimerie SADAG.

Lilijana Čičkarić, Institute of Social Sciences, Center for Sociological Research, Belgrade

GENDER EQUALITY AS A NECESSARY CONDITION OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY

Abstract

The article is based on a critical review of existing literature in the field of political participation and representation of women in democratic institutions and procedures in contemporary society. Then, on the basis of relevant statistical indicators, it provides a state-of-the-art review of the participation of women in executive, legisla-

tive and judicial government in the European Union countries. The paper especially highlights the obstacles women face in the candidature for political office and when entering the political arena. It takes into account only the political factors, such as the type and structure of the electoral system, the number of parties in the parliament and their ideological differences, the number of candidates at polling stations, and the candidates' nominations for political offices, which have a crucial influence on the possibility for women to enter the political arena. Gender equality policy in the European Union in recent years has achieved significant success in the direction of larger and more equitable representation of women in all spheres of public life. However, women still do not participate in a sufficient number of institutions of governance and decision-making in economics and politics. The mere numerical, descriptive presence of women in political institutions is a necessary but not sufficient condition for the increase of their political power.

Key Words: women, politics, participation, representation, gender equality.